

Mark van den Tempel

LOTTI VAN DER GAAG

Het leven van de kleister (1923-1999)

W BOOKS

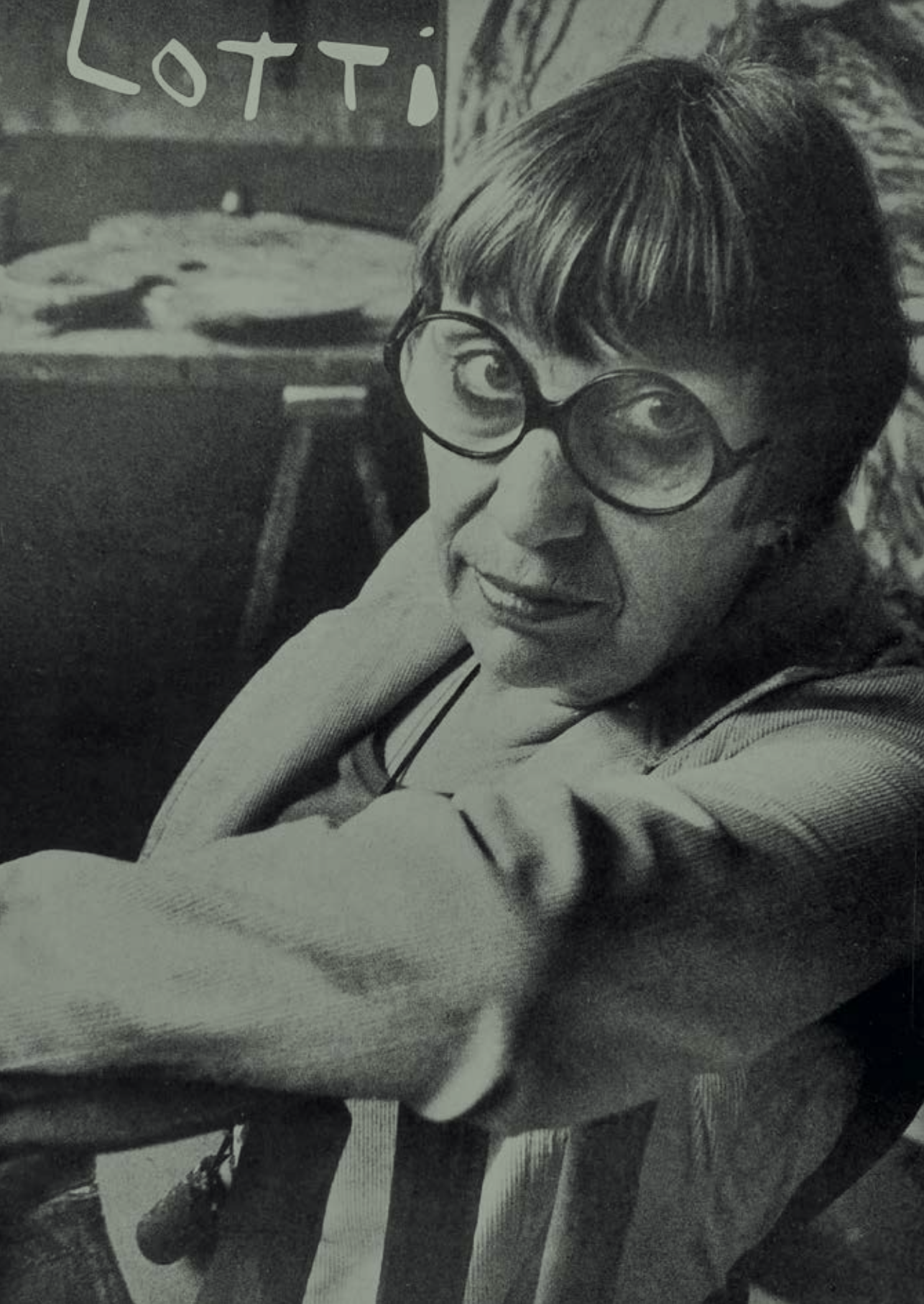

Mark van den Tempel

LOTTI VAN DER GAAG

Het leven van de kleister (1923-1999)

W BOOKS

Lotti

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING: EEN LEVEN IN VERF EN KLEI	7
DOCHTER VAN EEN KLEERMAKER	11
SPRONG IN HET DIEPE	31
EEN MEER DAN VOORSPOEDIGE START	45
EEN KUNSTENAARSKOPPEL	63
IN DE MALLEMOLEN VAN HET LEVEN	77
EEN GOLF VAN INSPIRATIE	93
EEN HALVE FRANÇAISE	105
EEN ONVERWACHTE WELDOENER	121
EEN FAILLISSEMENT	135
DE KWAST EN DE PEN	147
VERDREVEN UIT HET PARADIJS	161
EEN PLEITBEZORGER VAN FORMAAT	173
EEN EERBETOON EN EEN STREEK	187
BOZE WOORDEN IN COBRA-TAAL	201
DE PRIJS VAN DE KUNST	215
ALS EEN VOGEL IN DE LUCHT	229
BRONNEN	239

◁ **Omslag catalogus Lotti Beelden 1987**
foto Cor Dekkinga/Cordega Design

INLEIDING: EEN LEVEN IN KLEI EN VERF

Het is dinsdagmiddag 8 september 1998 als luisteraars van de Wereldomroep door interviewer Martin Šimek worden verwelkomd voor een gesprek met beeldhouwer Charlotte van der Gaag, kortweg Lotti. De interviews van de voormalige tenniscoach zijn populair. Autodidact Šimek benadert zijn gesprekspartners zonder veel omwegen. Zo luidt zijn eerste vraag aan Lotti: weet iedereen in Nederland wie je bent? (Het antwoord: "Dat denk ik niet, nee.") Het is de opmaat voor zijn feitelijke vraag: weet iedereen wie Corneille en Karel Appel zijn? En binnen de minuut heeft Šimek Lotti gepositioneerd als figurant in de carrières van veel bekendere kunstenaars. Van der Gaag laat zich niet zo gemakkelijk onderuithalen. Daarvoor heeft ze al te lang succesvol haar eigen positie in de Nederlandse kunstwereld verdedigd. "Alles wat schildert en beeldhouwt kent mij," stelt ze ferm vast.

Het wordt een memorabel interview. Lotti is dan 74 jaar, kan zich wegens haar artritis alleen nog voortbewegen in een rolstoel en verblijft tegen haar zin al een jaar in een verzorgingstehuis. Had ze de luisteraars echter verteld dat ze 40 was en in goede gezondheid verkeerde, hadden die het ook geloofd. Wat klinkt is niet de stem van een uitgebluste, door tegenslag getekende vrouw. Vitaal vertelt Lotti over haar wonderbaarlijke leven. De vriendschappen, de liefdes, het knokken en de successen.

Gaandeweg het interview raakt Šimek steeds meer gecharmeerd van zijn gesprekspartner. Hij wordt zelfs een beetje vrijpostig. "Jouw gezicht is net een prachtig beeldhouwwerk." Hij beschrijft haar zorgvuldig samengestelde outfit die bestaat uit onder meer een rijbroek, felgekleurde sokken en Italiaanse schoenen. Lotti heeft de steunen van de rolstoel verwijderd om sneller te kunnen manoeuvreren, maar misschien ook wel omdat ze minder kwetsbaar wil overkomen. Šimek vraagt of ze ijdel is. "Iedereen is ijdel, maar niet te veel hoor."

◁ **Lotti in haar laatste Parijse atelier, rue Alain 15/17**
fotograaf onbekend

DOCHTER VAN EEN KLEERMAKER

Een paar minuten lopen vanaf station Den Haag Centraal en de grandeur van wolkenkrabbers maakt plaats voor bescheiden laagbouw. Aan de kades van de Rivierenbuurt vind je nog volop de sporen terug van het Den Haag uit de vorige eeuw. In een voormalig schoolgebouw bevindt zich het laatste Haagse atelier van Lotti van der Gaag. Hier beheert dochter Isis van Bohemen de nalatenschap van haar moeder. En dat is geen simpele opgave. Lotti is haar hele leven buitengewoon productief geweest en veel van dat werk is nooit verkocht. Rekken vol schilderijen zijn het bewijs van een enorme werklust. In het klaslokaal staan de terracotta beelden, gipsmodellen en bronzen afgietsels tot aan het plafond uitgestald in daarvoor getimmerde rekken.

Lotti gooide zelden iets weg. Verhuisdozen zijn gevuld met de restanten van haar werkzaam leven in Parijs en Den Haag. De vrachtbrieven voor tentoonstellingen. Uitnodigingen voor openingen. Nieuwjaarswensen van bevriende kunstenaars. En overal briefjes met optelsommen, het resultaat van een leven lang rekenen om uit te komen. Hoe dieper je graaft, hoe verrassender de vondsten. Een bericht van een Haagse verhuurder uit 1951 waarin mevrouw Van der Gaag wordt gewaarschuwd dat buren geklaagd hebben over luide muziek. Een ontwerp van Jan Cremer over hoe ze een van haar beelden veilig kon verzenden. Een nooit verstuurde brief aan Wim Beeren uit 1992 waarin Lotti zich afvraagt waarom de museumdirecteur haar vergeten is.

◁ **Iconisch *Plantenvrouwtje*, een van de vroege hangfiguren**
Jan Willem Steenmeijer

SPRONG IN HET DIEPE

Eind jaren veertig was Parijs voor jonge Nederlandse schrijvers en kunstenaars alles wat Nederland niet was: avontuurlijk, mondain, cultureel. Een plek waar filosofen ook echt gelezen werden en spraakmakende kunstenaars geschiedenis schreven. Met een beetje geluk kon je ze zelfs in café De Flore achter hun glaasje Pernod zien zitten. Natuurlijk had de stad ook geleden onder vijf jaar van bezetting, en was er sprake van verwaarlozing en armoede. Maar de geest van culturele vernieuwing was ongebroken. Nederland was in die jaren na de bevrijding juist teruggevallen tot een staat van bedompte introspectie. De jonge schilder Corneille sprak zelfs van "een gaskamer van verveling. Van ellende gaat de Nederlander op straat lopen schreeuwen en zijn kinderen rukken de struiken uit de plantsoenen, want ruimte om wat anders te doen is er niet." Dat gold zelfs voor de hoofdstad. "Ik stikte in Amsterdam, het was me er te klein en er gebeurde niets," vatte dichter Simon Vinkenoog de onder veel leeftijdsgenoten heersende onvrede samen.

Vinkenoog was een van de eerste Hollanders die na de oorlog de sprong naar Frankrijk waagde. En hij had geluk: in Parijs vond hij binnen het jaar werk, een betaalbare woning en de vrijheid waarnaar hij zo verlangd had. Vaste banen bij Unesco stelden hem en zijn vriendin Juc in staat volop te genieten van wat het Parijse culturele leven te bieden had: concerten van de Amerikaanse jazztop, de nieuwste films van Europa's avant-garde cineasten, tentoonstellingen van de grote levende meesters. Vinkenoog had in recordtijd bereikt waar veel Nederlanders van droomden. Zijn succes bleef niet onopgemerkt in Amsterdamse culturele kringen. Vrienden als Remco Campert en Rudy Kousbroek kwamen hem al spoedig gezelschap houden.

◁ ***De Denker*, 1951**
Cor Dekkinga/Cordega Design

dagen voorbij waarin Bram niets te eten had. Zijn atelier was zo koud dat de waterverf 's nachts bevroor en hij de volgende dag met een winterjas, sjaal en wanten aan stond te schilderen. Tijdens stevige hoosbuien stonden overal pannen het regenwater op te vangen. Wanneer hij ging slapen zorgde hij dat er een schoen binnen handbereik lag om al te brutale ratten mee weg te jagen. Het kon niet verhinderen dat Bram op een nacht hard in zijn gezicht werd gebeten, vertelde hij jaren later aan de *Panorama*.

KWETSBAAR GIPS

Er was een gevoel van solidariteit onder de kunstenaars. Zomers werd er gezamenlijk gezwommen in de Marne, en hield men feestjes waarvoor iedereen wisselgeld op tafel legde om een fles wijn te kunnen kopen. Toen Lotti in 1951 haar beeld *De Gek* had voltooid waren haar huisgenoten zo enthousiast dat verschillende van hen een tekening maakten van het beeld. De schets van Corneille is bewaard gebleven. Achterop heeft Lotti geschreven dat ook Bram en Appel het beeld hebben getekend. Later herinnerde ze zich: "Karel tekende het beeld enorm groot, als het Vrijheidsbeeld. Hij tekende alleen de arm en een klein mensje bij de benen. Die [tekening] heb ik niet, want Karel gaf je niks. Ging gelijk in de prullenmand." Hoe dan ook was het een bewijs dat er in het huis sprake was van onderlinge waardering.

Corneille was zo onder de indruk van *De Gek*, dat hij het beeld natekende
collectie Lotti van der Gaag

In de eerste Parijse jaren maakte Lotti geregeld beelden in gips, zoals deze *Hond* uit 1951 Henny Riemens/MAI

Begin jaren vijftig jaren werkte Lotti af en toe met gips. Ze had daarvoor een methode ontwikkeld waarbij ze het beeld eerst modelleerde in karton, en dat vervolgens bestreek met een mengsel van gips, stro, houtwol en water. Dit was goedkoper en eenvoudiger dan werken in terracotta, maar de beelden waren een stuk kwetsbaarder. Bekend is de foto van Lotti naast een reusachtige gipsen *Maanman* (1951). Dat werd tentoongesteld op de Keukenhof, en zou daar in weer en wind vergaan. Op een andere foto van Henny Riemens zien we Lotti zitten naast nog eens twee gipsen beelden, waaronder de hond *Tor.* Beiden worden als verloren beschouwd.

EEN KUNSTENAARS-KOPPEL

Er bestaan maar weinig foto's die een goede indruk geven van het kunstenaarspand in de rue Santeuil. Toen het gebouw in 1962 werd gesloopt haalde dat nergens de Parijse pers. Gelukkig bezocht in 1956 fotograaf Max Koot het ateliercomplex voor een spread in weekblad *Wereldkroniek*. De latere hoffotograaf Koot woonde op dat moment in Parijs, waar hij het straatleven fotografeerde, maar bijvoorbeeld ook de danseressen uit de Crazy Horse Saloon. In juni van dat jaar wist Koot een kostelijk moment vast te leggen: Lotti en een man die na spertijd rue Santeuil 20 binnenklimmen. De afbeelding staat centraal in het artikel, en Koot heeft erbij geschreven: "Ze klauteren via een hek op een zijmuurtje en gaan dan op een richel van vijftig centimeter breedte die langs de voorzijde van de eerste etage loopt naar een met opzet opengelaten raam, waardoor ze binnen klimmen."

De man in kwestie was de jonge Haagse kunstschilder Kees van Bohemen (1928-1987), van wie Lotti op dat moment zwanger was. Ze had hem enkele jaren eerder leren kennen in Den Haag, waarna Kees haar was gevolgd naar Frankrijk. De ontmoeting was minder spontaan geweest dan het klonk. Na twee jaar knokken in Parijs was Lotti het alleen-zijn beu. Isis van Bohemen: "Mijn moeder was in die tijd bewust op zoek naar een man. Ze zei: "Ik ga naar Nederland om een vent te zoeken. Ik ga niet langer in mijn eentje tussen al die mannen in rue Santeuil zitten." Mijn moeder was een heel knappe vrouw, dus dat kostte haar niet veel moeite." Tegen Bibeb zei Lotti over de keuze voor Kees: "Ik was altijd dol op kunstschilders. Ik dacht: fijn samen werken."

◁ **Zware bevalling. Lotti verbeeldde haar aanstaande moederschap in *Kreetwee* (1953)**
Jan Willem Steenmeijer

Na de relatie met Jan Cremer kwam Lotti's leven in rustiger vaarwater
Cor Dekkinga/Cordega Design

Een ongedateerde brief is bewaard gebleven, en die laat niets te raden over hoe Jan over Lotti dacht. Twee volgeschreven kantjes lang stort hij zijn gekwetste hart uit na door haar de deur uitgezet te zijn. "Nooit zal iemand jouw plaats meer innemen,

lieve Lotti, nooit meer. Kom terug, lieverd, alsjeblieft. Ach, was ik maar dood." Lotti bewaarde niet alleen brieven van Jan, maar ook flink wat tekeningen. Jaren later werden die bij een inbraak in de Mallemolen gestolen. Eén schilderij bleef wel in haar bezit, vertelde ze Bibeb. "Hij heeft nog eens gebeld, wou zijn schilderij terug. Isis kreeg hem aan de telefoon en zei: 'Heb je niet nog een scherf van Lotti's beelden?' Alle beelden van mij die ik hem gaf sloeg hij stuk en hij legde de brokken in plastic zakken hier voor mijn deur."

Het is geen fraaie karaktertrek die hier wordt beschreven. Toch was er wel degelijk sprake van oprechte genegenheid tussen de twee. Hun gezamenlijke vriend geoloog Hans Heetveld schreef in april 1960 een brief aan Lotti om haar alvast voor te bereiden op een aanstaande breuk. "Probeer je geestelijk los te maken van Jan. Want zoals je steeds met mij over Jan gesproken hebt, bewijst dat je toch van hem houdt. Ik heb aan zijn uitlatingen kunnen merken dat hij van je gehouden heeft doch dat dit nu niet meer het geval is."

Jan Cremer zou in de jaren die daar vlak op volgden Nederland op zijn kop zetten, vooral als schrijver en publiek figuur. Lotti bleef hij uitnodigingen sturen voor openingen, maar of ze elkaar ooit nog zagen is de vraag. Zijn razendsnelle opkomst als kunstenaar zal haar gestoken hebben. "Het maakte me woedend als tegen mij gezegd wordt: 'Wat geweldig dat jij al die beroemde mensen kent.' Dan zeg ik: 'Ze waren toen nog niet bekend.' En de laatste tijd zeg ik: 'Ze mogen blij zijn dat ze mij kennen'."

Het laatste woord hierover is aan Jan Cremer zelf. De kunstenaar sprak in 2011 alsnog waarderend over zijn voormalige geliefde. Jan was dat jaar samensteller van de ArtZuid-beeldententoonstelling in Amsterdam en had het door hem getitelde *Zonstraketsel* geselecteerd. Hij vond het een mooi gebaar om Lotti's beeld naast dat van Karel Appel te zetten, vertelde hij *NRC Handelsblad*. "Misschien wel onbewust een kleine daad van rechtvaardigheid. Van der Gaag werd in haar Parijse periode eigenlijk een beetje geweerd uit de Cobra-groep, terwijl ze fantastische dingen maakte. Men wilde toen alleen mannen toelaten tot Cobra. De kunstenaarswereld is hard, vergis je niet. Toegewijd was ze ook. Sliep op een matras tussen de klei in het atelier. Van der Gaag is de meest onderschatte beeldhouwer van Nederland, als je het mij vraagt. Ze heeft me als kunstenaar gevormd. Leerde me echt goed kijken naar de dingen."

Dat Lotti het na Jan Cremer rustiger aan ging doen, blijkt uit een observatie in de *Haagse Post* van maart 1965. "In vroeger jaren is Lotti van der Gaag wel gekenschetst als een turbulent wezentje en frequent bezoekster van Haags artiestencafé De Posthoorn. Tegenwoordig tracht de doorgewinterde bohemienne haar image wat te verbeteren. Lotti, met haar Ami bestel en zes marmotten, zojuist aangekomen in haar povere doch rustieke eengezinswoning in de Haagse artiestenwijk Mallemolen. "In cafés kom ik niet meer, zet dat er maar vooral in. Ik heb er geen tijd meer voor."

COLOFON

Uitgave
WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
wbooks.com

Tekst
Mark van den Tempel

Fotografie
Jan Willem Steenmeijer

Ontwerp
studio frederik de wal

© 2026 WBOOKS Zwolle / Mark van den Tempel
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2026.

ISBN 978 94 625 8806 6
NUR 646

Dit boek kwam mede tot stand dankzij financiële steun van Jaap Harten Fonds en Gilles Hondius Foundation

MET DANK AAN

Hedy d'Ancona, Brendan Becht, Maarten Bertheux, Angelique en Kasper Bleijenberg, Casper van Bohemen, Jelle Bouwhuis/Museum Arnhem, Mark Brusse, Gérard le Cloarec, Koos Gijzen, Guus Glass/MKA Ateliers, Eri Graswinckel, Maja van Hall, Robbert van Ham, Jane Huldman, Nico Koster, Erna Kuik, Paul van Laere, Trudy van Meel, Nathalie Menke/Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Marco von der Nahmer, Maxim de Nooij/Museum Cobra, Jaap Schoonhoven, Catrien Schreuder/Centraal Museum, Josephine Sloet, Laura Soutendijk, Elisabeth Stegeman, Marco Steketee/Stedelijk Museum Schiedam, Frank Tiesing, Phil van Tongeren, Jet Tuynman, Lot Tuynman, Kriszti Vákár/RKD, Stéphanie Verdavaine/LAM Lille, Ineke Vermolen, Ditmer Weertman/Allard Pierson, Jacqueline Wesselius, Ireen Wyers/Ambassade Hotel.

Willemijn Stokvis, Piet de Jonge en Nanneke Koning lazen kritisch mee en hebben enorm veel verbeterd.

Een speciale dank aan Fondation Custodia, Parijs en in het bijzonder Bernice Oostlander voor de geboden gastvrijheid tijdens mijn research in Parijs.

Ook het Jaap Harten Fonds verdient alle dank voor de financiële ondersteuning van mijn onderzoek.

Isis van Bohemen stond altijd klaar om Lotti's atelier en archief voor me open te stellen. Zonder haar medewerking was dit boek niet mogelijk geweest.

Foto voorzijde: Marianne Dommisse
Foto achterzijde: Freek Ronner

W BOOKS